

Т. А. Давиденко,

Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито функціонально-стилістичну обумовленість іншомовної лексики у вокабулярі української мови, визначено роль чужомовних елементів у контекстуальному тлі на прикладі прозових творів сучасних українських письменниць.

Ключові слова: іншомовна лексика, контекстуальне тло, полістилізм, вокабуляр, внутрішньомовний та поза-мовний чинник, варваризм, іншомовне вкраплення, мовний рівень.

В статті раскрыто функционально-стилистическую обусловленность иноязычных слов в лексической системе украинского языка, определена роль иноязычных элементов в контексте на примере прозаических произведений современных украинских писательниц.

Ключевые слова: иноязычная лексика, контекст, полистилизм, лексикон, языковой и внеязыковой фактор, варваризм, языковой уровень.

Functional and stylistic conditionality of foreign words in the lexical system of Ukrainian is analyzed in this paper. In the course of the last two decades the vocabulary has been noticeably changed and renovated, which was caused by internal and external lexical factors. These changes can be found in the works of modern Ukrainian literature. As a result, various emphases appear in scientific works of the nineties of the 20th century – early years of the 21st century. Linguists put an accent on the functional meaning of a word in the context rather than a word per se. In the paper the author determines the role foreign words play based on the works of modern women-writers. For their narrations to be more creative, authors use all lexical means available to brighten up both semantic and stylistic coloring of vocabulary.

The literary heritage of Ukrainian writers represents the functioning of foreign elements integrated into various levels, e.g. derivative, lexical or syntactical. Therefore, contemporary writers use particular foreign words for specific stylistic purposes, such as: linguistic-language determination of a character, a means to have a funny or ironic influence with the recipient, description of extraordinary characters or foreign environment in which the events of the composition take place etc.

The research opens good prospects for future study of other lexical groups, with their stylistic capability seen through a prism of modern works, enriching Ukrainian vocabulary.

Key words: foreign word, context, polistulism, vocabulary, internal and external lexical factors, barbarism, language level.

Протягом останніх двох десятиріч лексична система сучасної української мови зазнала серйозних змін та оновлення, що насамперед відображено в новітніх художніх творах. Це зумовило дещо змінені акценти в наукових працях к. XX – поч. XXI ст.: актуальності набувають лінгвістичні розвідки, у яких розглянуто мовні одиниці не самі по собі, а у контекстуальному обрамленні художнього твору.

Однією з характерних ознак прозової мови к. XX – поч. XXI ст. є полістилізм – поєднання різних за своїм стилістичним статусом засобів: книжних і розмовних, пафосних і знижених. Лексична система за стилістичною активністю вміщує як нейтральні, так і стилістично забарвлені групи слів, до яких належить й іншомовні [8, с. 442]. Для розкриття творчого задуму авторки використовують усе мовне розмаїття, яке в контекстуальному оточенні розширює і семантичні, і стилістичні потенції мовної одиниці.

Грунтовне вивчення лексики іншомовного походження здійснено Н. Д. Агафоновою, Г. О. Винокур, Г. В. Дружиніном, Л. П. Крисіном, А. В. Лебедєвою, А. Д. Олійник, В. П. Сімонок, Д. О. Шульгою [1; 2; 4; 6; 7] та ін. Стилістичне наповнення іншомовної лексики є об'єктом наукових інтересів Ю. В. Датченко, І. О. Дегтярьової, С. М. Мельник [3; 9] та ін. Однак праць, присвячених дослідженню структурного та стилістичного потенціалу іншомовної лексики в сучасній жіночій прозі, поки що бракує.

Мета статті – розкрити функціонально-стилістичну обумовленість іншомовної лексики у вокабулярі української мови, визначити роль чужомовних елементів у контекстуальному тлі на прикладі прозових творів сучасних українських авторок.

Творчість кожного письменника несе відбиток доби, є певною мірою віддзеркаленням процесів, характерних для конкретного періоду функціонування літературної мови, а також відображенням історичних, культурних, морально-етичних цінностей нації. Усе це визначає спільні особливості авторського світобачення, водночас дає змогу простежити специфічні ознаки їхньої мовотворчості, окреслює мовні смаки митців художнього слова.

Українська проза 90-х рр. XX ст., зокрема жіноча, формувалася в контексті загальнолітературного процесу на зламі тисячоліть під впливом різноманітних стильових течій і напрямів. Чималий відбиток на її формування наклали тенденції «нового змісту культури» – свобода вивільнення від навколишнього світу, абстрагування від нього тощо.

Розглядаючи творчість жінок-прозаїків 90-х років XX – поч. XXI ст., виділяємо таку особливість їхнього індивідуального стилю та манери письма, як переплетення традиційного світовідчуття та світорозуміння, представленого літературними стереотипами, із новаторськими тенденціями. Звичайно, кожен письменник уносить у літературу щось суб'єктивно нове, що безпосередньо чи опосередковано впливає на мовну систему загалом.

Поділяємо погляди С. Я. Єрмоленко, яка вказує «на засадничі положення про те, що мова художньої літератури не тождна літературній мові». Це зумовлено існуванням поряд із загальнолітературними і стильових норм мови, які породжують необхідність використання багатства лексичного складу в різножанрових творах й ідіостилях [5, с. 198]. Ці положення є цілком доречними і для української прози окресленого періоду, який характерне не лише використання мовних одиниць, що відповідають кодифікованим нормам сучасної української літературної мови, а й продуктивне вживання позанормативних елементів. Її ознакою є функціонування тієї частини лексичного складу української мови, «яка за протиставленням до нейтральних слів набуває стилістичної значимості: високого, урочистого стилю (колериту) мовлення або зниженого, просторічного; мейоративної чи пейоративної оцінки; позитивних чи негативних емоцій тощо» [8, с. 37].

Зазначимо, що в жіночій прозі к. XX – поч. XXI ст. активно апробовано специфічні ознаки стилістичної системи сучасної української літературної мови. Так, для читача поповнено вокабуляр української прози з метою збереження й непо-рушності цілісності стилю зображуваного.

В останні десятиріччя група *запозиченої лексики* зазнала значного оновлення та збагачення. Це, зокрема, зумовлено такими позамовними чинниками розвитку української мови к. XX – поч. XXI ст., як збільшення якісного і кількісного по-

казника учасників спілкування; предомінування особистісного начала в мовленні; відчутне розширення діалогічної комунікації; розширення сфери спонтанного спілкування й ослаблення офіційності, а також внутрішньомовними чинниками, наприклад, значне збільшення та оновлення лексичного складу української мови, зокрема за рахунок іншомовних слів тощо.

Учені звертають увагу на поєднання процесів «як власне демократизації літературної мови, так і лібералізації її нормативної основи, тобто вже дозволеного як стихійного, так і цілеспрямованого відступу від унормованого стану» [10, с. 33].

Іншомовні лексеми, різнотипні за структурою та семантикою, фіксуємо в художньому мовленні сучасних авторів, що є досить дискусивним явищем мовознавства будь-якої мови. З одного боку, учені вказують на негативні наслідки міжмовних взаємодій, проте з іншого – дослідники мови сучасної літератури доводять, що вживання тих чи тих чужомовних конструкцій стилістично обумовлене і має естетичне значення, відчутними є певні урівноваження опозиційних, різних рівнів мовної структури, стилів тощо, що зумовлює відповідно й «затирання» меж «українськомовного – чужомовного» [3, с. 145]. Солідаризуємося із дослідниками з тим, що вилучення іншомовного елементу (або ж його заміна українськомовним) спричинює зникнення авторської актуалізації, а відтак відбувається завуалювання стилістичного забарвлення й, зрештою, самого призначення чужомовної одиниці [3, с. 146].

У лінгвістиці іншомовні лексеми, які входять до україномовного тексту, прийнято поділяти на дві групи: варваризми та вкраплення. Ми поділяємо погляди сучасної дослідниці І. О. Дегтярьової, яка вказує, що ці групи «практично не розрізняються між собою» [3, с. 90]. *Варваризм* – це «іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що зберігає структурні ознаки чужих мов, по-різному пристосовуючись до фонетики, морфології української мови» [11, с. 62]. *Вкраплення* тлумачать як «уведений у твір з певною змістовною або стилістичною метою уривок іншомовного тексту» [11, с. 82]. Погоджуючись із твердженням ученої, на нашу думку, більш доцільним є використання терміна «вкраплення», оскільки в ньому відображені лінгвостилістична квінтесенція іншомовної лексеми та спосіб її уведення в українськомовну канву прозового твору. Вкраплення відповідає авторській меті «привернути увагу читача як до змісту (власне до тексту, події чи характеристики), так і акцентувати на його графічному оформленні» [3, с. 89]. Іншомовна лексика в сучасній художній літературі стає, насамперед, «засобом стилізації, створення своєрідного «мовного колориту», інфільтрації іншомовної культури та мови в українську дійсність» [9, с. 187].

Літературна спадщина українських письменниць репрезентує функціонування іншомовних елементів, які інтегровано в різні мовні рівні. Зокрема, іншомовні слова можуть асимілюватися згідно словотвірній/ словозмінній системі української мови, напр.: – *Ти не дочув, нас просять, щоби ми відсіля виміталися, – наводячи лад на Микитиному «фейсі лиця», Богдан зосереджено стручував з його бороли конфеті й лелітки... (С. Майданська)*. Приклад ілюструє використання англійського слова *фейс* – *face*, яке в англійській мові, маючи граматичну категорію однини та загального відмінка (the Common Case), в українській – набуває граматичної категорії відмінка, а саме: *М.в.* із питомо українським закінченням іменників чоловічого роду *-i* в однині.

Фіксуємо поодинокі ілюстрації інтеграції іншомовних вкраплень із нівелюванням граматичних ознак іноземної мови для повної адаптації в українську, напр.: *Чужі love story з книжок і кінофільмів – це я розумію (М. Маміюк)*. Так, лексеми *love story* в англійській мові мають число однини, проте авторка не змінює категорію числа іменника *story* – *stories*, так як закінчення множини *-es* не є типовим для української мови, якій притаманне *-ї* для іменників жіночого роду, в множині, що фонетично співзвучне закінченню однини конкретного англіцизму.

Численними є приклади використання іншомовних лексем і у лексичному рівні, напр.: *message, Laxaim, fruitful cooperation in the nearest future, voiture lit, crise de six mois, additional burden, copy of Antonius Stradivarius*, і в синтаксичному, в якому використано як сталі вирази, напр.: *Cherchez la femme; Per aspera ad astra; С миру по нитке – голому рубаика; Первый блин комом*, так і речення різні за своєю структурою, напр.: *Life vest under your seat (М. Маміюк); It is too good for him (Є. Кононенко); – Again private talks? – весело запитує шеф української філії GIFTED CHILD INTERNATIONAL Роджер Біст, заховаючи до холу фундації. – Private, if you want, – лютю відповів Чеканчук (Є. Кононенко)* та ін.

Так, сучасні письменниці вживають ті чи ті іншомовні лексеми на сторінках своїх творів, що, на нашу думку, допомагає глибше розкрити задум митців. У контексті художніх творів вони вживані для прямої номінації денотата або ж для виконання додаткової стилістичної функції, як-от: мовно-національна ідентифікація героя, засіб створення жартівливого чи іронічного впливу на реципієнта, при змалюванні колоритних персонажів чи чужорідного середовища, в якому відбуваються події художнього твору тощо.

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому студіюванні інших груп лексики, визначенні їх стилістичного потенціалу тощо крізь призму сучасних художніх творів, що якісно чи кількісно віддзеркалено в системі української мови.

Література:

- Агафонова Н. Д. Узуальные иноязычные вкрапления в современном русском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук / Н. Д. Агафонова. – Ростов-на-Дону, 1994. – 20 с.
- Винокур Г. О. Заимствование как отражение русско-английских контактов / Г. О. Винокур // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 96–118.
- Дегтярьова І. О. Стилістичний потенціал української постмодерністської прози : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. О. Дегтярьова. – К., 2009. – 280 с.
- Дружинин Г. В. Современные лексические заимствования: прагматика, семантика, социолінгвістика : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / Г. В. Дружинин. – Днепропетровск, 2006. – 19 с.
- Єрмоленко С. Я. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Я. Єрмоленко // Українознавство : [наук. громад.-політ., культур.-мистец., реліг.-філософ., пед. журнал]. – 2008. – № 1. – С. 198–205.
- Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни / Л. П. Крысин // Русский язык конца XX столетия (1985–1995 гг.). – М. : Языки русской культуры, 1996. – 473 с.
- Крысин Л. П. Словообразование или заимствование? / Л. П. Крысин // Русский язык в школе. – 1996. – № 6. – С. 142–161.
- Мацько Л. І. Стилістика української мови : [підручник] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
- Мельник С. М. Іншомовна лексика як джерело лексичних інновацій у художній прозі кінця XX – початку XXI століть / С. М. Мельник // Лінгвістика. – 2010. – № 2 (20). – С. 186–192.
- Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.
- Українська мова : [Енциклопедія] / [редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. та ін.]. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.